

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

І. С. БАХОВ

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У СТУДЕНТІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ**

Збірник наукових праць

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2009

ББК 88.5
Б30

Бахов, І. С.

Б30 Формування професійної міжкультурної компетентності у студентів-перекладачів:зб.наук.пр./І. С.Бахов. — К. :ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. — 268 с. : іл. — Бібліогр. в кінці розд.

ISBN 978-611-02-0017-2

У пропонованому збірнику досліджується проблема формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів. Розглянуто сутність, структуру міжкультурної комунікативної компетентності фахівця в галузі міжкультурної комунікації. Обґрунтовуються психолого-педагогічні основи формування професійної компетентності та умови оволодіння міжкультурною компетенцією студентами-перекладачами.

Для студентів — майбутніх перекладачів, викладачів, а також для всіх, хто цікавитися проблемами міжкультурної комунікації.

ББК 88.5

© І. С. Бахов, 2009

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2009

ISBN 978-611-02-0017-2

© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2009

Зміст

Вступ	5
Методологічні і логіко-гносеологічні основи формування професійної компетентності гуманітаріїв	7
Психолого-педагогічні основи формування професійної компетентності фахівця в галузі міжкультурної комунікації ...	24
Психолого-педагогічні умови оволодіння міжкультурною компетенцією.....	54
Формування міжкультурної компетенції.	
Природа міжкультурної компетенції	61
Структура міжкультурної компетенції.....	76
Вплив етнічного фактора на міжнаціональне спілкування і толерантну поведінку студентства.....	90
Теоретичні основи формування професійної міжкультурної компетенції у майбутніх фахівців	99
Проблеми виховання культури міжнаціонального спілкування і толерантної поведінки у вищій школі	107
Зміст навчання з формування міжкультурної компетентності.....	116
Міжнаціональне спілкування і толерантна поведінка студентів-перекладачів.....	120
Проблема формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх перекладачів.....	123
Специфіка формування міжкультурної комунікативної компетентності у студентів-гуманітаріїв	133

Вплив етнічного фактора на міжнаціональне спілкування і толерантну поведінку студентства

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
“Україна та Німеччина: етнокультурні, лінгводидактичні
мистецько-духовні обміни, взаємозв’язки та взаємовпливи”
Збірник наукових праць. Кривий Ріг, 2009*

Проблема міжнаціонального спілкування завжди була й буде складною і актуальною через її гостроту і багатогранність. У соціальних науках розглядаються різні аспекти цієї проблеми: соціально-психологічний, соціально-політичний, соціологічний, лінгвістичний та ін.

Гострота міжетнічних конфліктів у сучасному суспільстві детермінована цілою низкою факторів:

- руйнуванням соціально-економічних, політичних, ідеологічних взаємозв’язків;
- злочинною активізацією військових конфліктів;
- відсутністю конфесійних і національних ідеалів, ціннісних установок;
- відсутністю добре продуманої і всебічно обґрунтованої концепції національної політики;
- неконтрольованою міграцією;
- зростанням національної самосвідомості раніше репресованих народів.

За таких умов стрімко нарощується актуальність і значущість національних культурних установок, ціннісно-символічних аспектів буття національних соціумів, специфічних особливостей конкретних етносів.

У дослідженні проблеми міжнаціонального спілкування важливе місце посідають етнологічні теорії С. А. Арутюнова, Е. А. Баграмова, Ю. В. Бромлея, Л. М. Гумільова і багатьох інших, які дають можливість глибше осмислити сутність міжетнічних стосунків і виявити особливості зазначеного процесу.

Вихідною методологією для дослідження етнічної толерантності особистості є культурно-історична концепція вивчення психічних явищ Л. Виготського, О. Леонтева та А. Лурія та історико-еволюційний підхід до вивчення особистості, розроблюваний А. Асмоловим.

Необхідність вивчення процесів міжособистісного спілкування, взаємного розуміння людини людиною, ефективності життєдіяльності, досягнення успіху, а також розвиток засобів масової інформації, їх вплив на свідомість індивіда і масову свідомість, разом з необхідністю вивчення механізмів маніпулювання особистістю, масами, управління суспільством, його культурою зумовили появу терміна “комунікація” і його подальше дослідження. Справді, культура формує особистість членів суспільства, а культури навчаються через пряме або опосередковане спілкування.

Спілкування — це специфічна міжособистісна взаємодія людей як членів суспільства, представників окремих соціальних груп, культур. Спілкування є складовою соціального буття людини як суспільної істоти, джерелом її життєдіяльності, умовою формування суспільства та особистості. Людина не може існувати поза спілкуванням з іншими людьми. Потреба у спілкуванні є однією з базових потреб суспільного індивіда. В умовах спілкування здійснюється комунікативний процес, відбувається взаємодія, взаємовплив індивідів, з’являється взаєморозуміння.

Спілкування є також важливим фактором соціальної детермінації поведінки індивіда. У його процесі людина завжди прагне певним чином впливати на свого партнера, а сама зазнає впливу з його боку.

Ефективність соціальної комунікації багато в чому залежить від розуміння. Зазвичай результативний бік розуміння виражається у двох аспектах: явище включається до смислової структури особистості, а зрозуміле відповідає цілям комунікації. Комунікація не може розглядатися просто як передача знань, а завжди є взаємодією сторін, ставить перед собою певні, часто різні цілі. Розуміння має діалогічний характер. “Розумному й натяку досить” — говорить народна мудрість. Але натяку досить тому, хто вже володіє знанням смислового цілого. Розуміння залежить від особливостей сприймаючого суб’єкта його цілей, орієнтації, контексту осмислення.

З нашої точки зору, міжкультурна комунікація має на увазі міжособистісне спілкування представників різних культур, а також культурні контакти. В процесі міжособистісного спілкування представників різних культур відбувається збагачення національної

самосвідомості. З більш розвинених до менш розвинених суспільств проникають елементи культури, які здатні в процесі культурних контактів сприяти скороченню історичного шляху розвитку народів. Проте не завжди культурні контакти бувають позитивними.

Зазначимо, що нині виокремлюють п'ять основних напрямів взаємозалежності, взаємопроникнення культур, які виступають основою для вироблення глобального мислення для значущого і продуктивного спільного життя спільнот людей (Див.: Т. М. Ломтєв. Базові концепції міжкультурної комунікації).

1. Розвиток технологій.
2. Глобалізація економіки.
3. Інтенсивні міграційні процеси.
4. Мультикультурність.
5. Розпад нації-держави.

Сукупність цих напрямів розвитку створює основу для усвідомлення визначальної ролі володіння компетенцією міжкультурного спілкування в умовах проживання у взаємозалежному світі, коли людина мусить демонструвати “терпимість до культурних відмінностей і взаємоповагу культур як ознаку цивілізаційного спілкування на крос-національному рівні” (Т. М. Ломтєв).

Отже, міжкультурна комунікація — це процес спілкування й обміну інформацією між різними культурами і представниками зазначених культур з метою усвідомлення глобалізаційних процесів у світі, розуміння й прийняття інших культурних цінностей та адекватної позиції в іншій культурі.

На нашу думку, основну позицію в міжкультурній комунікації посідає культура міжнаціонального спілкування представників різних етнонаціональних спільнот, де визначальним фактором виступає етнічна толерантність особистості.

Під етнічною толерантністю ми розуміємо складне установче створення особистості. Вона виражається у терпимості до чужого способу життя, чужих звичаїв, традицій, інших почуттів, думок та ідей. Згідно з Декларацією принципів толерантності, прийнятою ЮНЕСКО в 1995 році, толерантність визначається як цінність і норма громадянського суспільства, яка проявляється в праві усіх індивідів громадянського суспільства бути різними; забезпеченні сталої гармонії між різними конфесіями, політичними, етнічними та іншими соціальними групами; повазі до різноманіття різних світових культур, цивілізацій і народів; готовності до співробітництва

з людьми, які відрізняються зовнішньо, мовою, переконаннями і віруваннями.

Етнічна толерантність особистості проявляється в різних критичних ситуаціях міжособистісного та внутрішньоособистісного вибору тоді, коли вироблені в іншому соціально-культурному способі життя етнічні стереотипи й норми вирішення проблем, що постають перед особистістю, не спрацьовують, а нові норми або стереотипи перебувають у процесі свого формування. Етнічна толерантність особистості виявляється й у певному сенсі виникає в проблемно-конфліктних ситуаціях взаємодії з представниками інших етнічних груп. Етнічну толерантність особистості не можна вивчати ізольовано від процесів етнічної ідентифікації, оскільки всі етнопсихологічні феномени є гранями одного цілісного явища — етнічної варіативності особистості.

Студентське середовище є однією з найбільш інтенсивних зон міжетнічних контактів. До великих міст приїздить молодь з багатьох регіонів і країн. Саме у вищих навчальних закладах зустрічаються представники найбільш різноманітних етнічних груп і вступають у контакт різні системи світосприйняття й світорозуміння. Якраз в результаті цих контактів у багатьох студентів закріплюються стереотипи міжетнічного сприйняття й поведінки, які вони пронесуть через усе своє життя.

Загалом студентський вік (18–22 роки) є вирішальним періодом розвитку етнічної самосвідомості, її зміцнення й закріплення. В період навчання у вищому навчальному закладі етнічна самосвідомість молодої людини розширює систему її уявлень про світ і закріплює її місце в ньому. Студентський вік є кризовим переходом між юністю й дорослістю, протягом якого в особистості відбуваються багатовимірні, складні процеси: набуття дорослої ідентичності й нового ставлення до світу.

У повсякденному житті етнічність переважної більшості студентів не актуалізована й етнічна самоідентифікація не посідає провідних позицій. Проте студенти виявляють досить жваву зацікавленість до різних етнічних питань. Водночас слід звернути увагу на існуючі елементи упередженості й негативізму в національних відносинах. Хоча багато студентів мають серед своїх друзів і знайомих представників інших національностей, значна їх частина визначає своє ставлення до людини за етнічною ознакою.

Найпотужнішим мобілізаційним чинником для більшості студентів є образа за національною ознакою або негативна оцінка народу,

до якого належить людина. Саме це найчастіше залишає глибокий слід у пам'яті людини і спонукає її до якихось дій. Іншим потужним чинником етнічної мобілізації виступає співпричетність чи співпереживання спільному успіху або досягненню.

Все це посилює відповідальність університетської освіти за майбутній розвиток процесів міжетнічної взаємодії. Але, на жаль, сьогодні в цьому напрямку не провадиться активна робота. І сучасна система освіти не гарантує формування позитивних етнічних установок, а сформоване у студентському середовищі негативне сприйняття тієї чи іншої етнічної групи або винятковість своєї національної групи небезпечні удвічі. Адже носієм негативних установок у міжетнічній взаємодії може стати майбутня інтелектуальна еліта, яка визначатиме життя у XXI столітті.

Освіта підростаючих поколінь, що забезпечує механізм трансляції етнічної спадщини новим поколінням, покликана водночас забезпечити й інтеграційні процеси, закласти основи для розуміння і спілкування з іншими культурами, спрямовувати на вміння підтримувати і розвивати діалог культур. Цим завданням найкраще відповідає процес етнопедагогізації середньої школи і вищого навчального закладу, в ході якої оптимально вирішуються завдання крос-культурної освіти, формування міжнаціональних відносин, виховання міжетнічної толерантності.

Порівняльно-зіставний розгляд народно-педагогічних знань різних народів виключає нав'язування тих чи інших цінностей, міжнаціональну нетолерантність, сприяє не тільки виявленню спільності духовних витоків різних етносів, а й наочно ілюструє, що саме в діалозі культур проявляється духовність етносу, його гуманістичні цінності. Такі знання дають змогу привести студентів до розуміння взаємозв'язку національних духовних культур, уміння мислити аналітично, зіставляючи категорії часткового і загального, взаємозв'язку національного і міжнаціонального, що сприяє формуванню загальногуманістичної позиції.

На нашу думку, одним з основних напрямків вирішення проблем виховання культури міжетнічного спілкування може стати збільшення ролі етнопсихології в освітніх програмах. Саме ця дисципліна здатна яскраво продемонструвати і пояснити специфіку відмінностей, що існують у сфері міжнаціональних відносин. Показ неповторної сутності найрізноманітніших культур і демонстрація того, що носії цих культур не можуть думати і відчувати абсолютно однаково,

здатні багато в чому сприяти формуванню й підвищенню міжетнічної толерантності. При цьому особливу увагу слід приділяти не тільки теоретичній підготовці, а й практичним контактам між представниками різних культур як на міждержавному рівні, так і всередині країни, де міжетнічні відмінності часто виявляються навіть яскравішими.

У роботі зі студентами необхідно пам'ятати, що багато з них — майбутні викладачі, котрі повинні будуть передавати отримані знання і сформовані установки прийдешнім поколінням. А сучасні дослідження показують, що можна говорити про наявність соціальних і психологічних чинників, які тією чи іншою мірою порушують адекватність поведінки учнів в групах, у яких працюють вчителі з неадекватними формами вираження етнічної самосвідомості. Діти, які навчаються у вчителів з адекватною позитивною формою вираження етнічної самосвідомості, краще адаптовані у мікросоціумі, їхня поведінка характеризується більш гнучкими і гармонійними способами взаємодії з оточенням. Тоді як діти, які навчаються у вчителів з гіперболізованою і літотизованою формами етнічної самосвідомості, вирізняються важкою соціально-психологічною адаптацією в середовищі.

Крім того, зазначимо, що велика частина різних етнофобій походить від негативної оцінки своєї етнічної групи. Саме відсутність позитивної оцінки свого етносу і переживання національного комплексу неповноцінності призводять до того, що спрацьовує психологічний захист і люди спрямовують звинувачення на інші народи. Таким чином, формування позитивної оцінки своєї етнічної групи виступає однією з основних складових комплексу заходів, спрямованих на формування здорового міжетнічного оточення.

Ми переконані, що саме у студентському середовищі повинна формуватися і поширюватися міжнаціональна політика. Саме тут повинна формуватися загальна система цінностей і установок, яка забезпечує єдність багатонаціонального суспільства. Сьогоднішнє студентство як майбутня інтелектуальна еліта країни може стати активним провідником ідеї мультикультурності, гарантуючи тим самим стабільний розвиток суспільства.

Особлива роль у цьому процесі відводиться системі освіти. Система освіти покликана скорегувати негативні прояви різного типу, створити умови для формування і поширення тих ціннісних орієнтирів, які є найкращими як для особистості, так і для суспільства.

В умовах багатонаціонального регіону одним із завдань системи освіти є цілеспрямоване формування норм і еталонів, що відображають специфіку соціально-історичного досвіду життя народів, які проживають у ньому, прищеплення навичок міжнаціонального спілкування, формування здібностей долати конфліктні ситуації, сприйняття розвитку інтересу до історико-культурної спадщини країн, мови яких вивчаються. Розуміння й прийняття іншої національної культури є важливою вимогою нашого часу. І на перший план виступає проблема толерантності у міжетнічних і соціальних відносинах. Толерантність повинна стати культурною нормою поведінки в суспільстві.

Розвиток толерантності в освіті повинен відбуватися через діалог співробітництва між тими, хто навчає, і тими, хто навчається, через гуманізацію освіти.

Формуванню толерантності може сприяти залучення в освіту елементів полікультурності. У зв'язку з цим головним у вирішенні цієї проблеми ми вважаємо насамперед:

- всебічне оволодіння студентами культурою свого власного народу як обов'язкова умова інтеграції в інші культури;
- навчання студентів прав людини і миролюбства;
- формування уявлень про різноманітність культур у світі;
- формування позитивного ставлення до культурних відмінностей, що сприяють прогресу людства;
- створення умов для інтеграції студентів у культури інших народів;
- формування умінь і навичок ефективної взаємодії з представниками різних культур;
- виховання в душі миру, терпимості, гуманного міжнаціонального спілкування.

Компонентами полікультурного освітнього середовища виступають: ціннісно-змістовий; особистісно-орієнтований; операційно-діяльнісний; регіонально-інтеграційний. Вони відображають комплекс ставлення:

- до особистості як найвищої цінності в педагогічній взаємодії, як суб'єкта життя, здатного до культурного самовизначення і самозмінювання;
- до педагога як посередника між людиною і культурою, який здатен ввести її у світ культури і надати допомогу та підтримку кожній особистості в індивідуальному самовизначенні у світі відносин, цінностей і діяльності;

- до освіти, її змісту як культурного процесу, в основі якого перебуває особистість, особистісний зміст, загальнолюдські цінності, діалог та співробітництво;
- до навчального закладу як до цілісного, полікультурного освітнього простору, в якому живуть і відтворюються культурні цінності, здійснюється інтеркультурна комунікація, міжнаціональне виховання людини культури.

На основі інваріантних загальнолюдських цінностей необхідно сформулювати й підтримати національні і міжнаціональні цінності, парадигми конвергенції та інтеграції духовних цінностей, базову культуру особистості, її відповідність реаліям світу, що змінюється.

У відкритому полікультурному освітньому просторі реалізується процес, в якому головною метою є створення умов, що забезпечують захист і підтримку розвитку кожної особистості.

Відповідно до цього у практику роботи доцільно впроваджувати методи й технології, що сприяють індивідуально-особистісному підходу до соціального становлення, адаптації людини в інтеркультурне освітнє середовище завдяки різним видам діяльності: 1) діяльності, що активізує процеси самопізнання, саморозвитку і сприяє розвитку механізмів рефлексії; 2) діяльності, спрямованої на виявлення суб'єктів освіти, їхніх найважливіших потреб і проблем з організації процесу педагогічної взаємодії, в якій кожний має можливість проявити особистісно-значущі цілі життєдіяльності (індивідуальної сфери самореалізації); 3) діяльності, спрямованої на пошук засобів та форм адаптації, захисту і підтримки особистості консультативно-го, інформативного та практичного характеру.

Оскільки ми живемо в епоху глобалізації процесів, можна очікувати на еру інтегрованої культури. Але для того, щоб залишатися самим собою в нашому складному світі, культурні відмінності потрібно сприймати як данину і намагатися оволодіти в “чужій” культурі, зберігаючи при цьому свою власну.

Справжня культура міжнаціонального спілкування, взаємодії і співробітництва народів може виникнути тільки на основі розкриття духовно-морального потенціалу кожної нації, обміну досвідом соціальної і культурної творчості, на основі реалізації ідеалів свободи, справедливості і рівності. Саме освіта покликана забезпечити поєднання інтернаціонального і національного виховання у студентів.

В умовах інтенсивних міграцій і взаємодій культур сучасна система освіти покликана створювати умови для формування людини,

здатної до активної життєдіяльності в багатонаціональному полікультурному середовищі. Висока ставка на традиційну культуру виховання в цьому плані, яка існує в сучасному світі, є природною і закономірною. Національна традиція виховання практично залишається основною умовою відродження будь-яких національних традицій і національного відродження загалом.